

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ У ВИКЛАДАННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Постановка проблеми. Питання забезпечення якості професійної підготовки в умовах модернізації системи освіти України, її адаптації до вимог Європейської освітньої системи є сьогодні як ніколи актуальним. Трансформація вітчизняної економіки, підвищення ролі новітніх технологій у виробництві робить професійну освіту необхідною умовою та основним засобом перетворення людського потенціалу в якісний людський капітал. Система освіти, що відповідає потребам суспільства та ринку праці, відіграє потужну роль у розвитку суспільства, оскільки дозволяє сформувати в кожній людині здатність швидко адаптуватися до сучасних соціально-економічних реалій та забезпечити належну якість життя. Необхідність удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців зумовлена цілою низкою факторів, серед яких:

- загальна трансформація українського суспільства, соціально-економічні, політичні та культурні перетворення які зумовлюють необхідність кардинального оновлення системи освіти, методології організації навчально-виховного процесу;
- посилення тенденції гуманізації і гуманітаризації сучасної освіти;
- перехід від традиційної системи освіти до стандартів Болонської системи, що вимагає суттєвих змін у методах та формах навчання;
- формування нової системи освітніх послуг на принципах ринкової економіки, створення конкурентного освітнього середовища тощо.

У контексті загальної модернізації системи освіти України все більшого значення в розвитку професійної освіти набуває її гуманітарна складова, що забезпечує необхідні умови для самореалізації особистості в навчально-пізнавальній діяльності, а також подальший розвиток особистісних і професійних якостей, потрібних для ефективної професійної діяльності.

Отже, підвищення значення гуманітарних дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців визначається сьогодні загальними вимогами реформування освіти. Це знаходить своє відображення в положеннях Концепції гуманітарного розвитку України, згідно з якими основним завданням у сфері освіти визнається запровадження її гуманістичного характеру на основі вільного розвитку особистості, виховання соціальної активності та патріотизму [5, п. 4]. Саме тому вкрай важливим сьогодні стає аналіз як ступеню взаємозв'язку та інтегрованості гуманітарної, природничої та технічної освіти, так і визначення ролі гуманітарної складової у формуванні професійної спрямованості навчання й підвищенні якості освіти в умовах її інтеграції до Європейського освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гуманітарної підготовки у вищих навчальних закладах досліджувалась багатьма науковцями. Зокрема велика увага приділялася таким питанням, як аналіз гуманістичних та культурологічних аспектів підготовки майбутніх фахівців (В. Андрущенко, Г. Васянович, Г. Дегтярьова, В. Кремень, М. Михальченко); особливостям викладання гуманітарних дисциплін у вищому технічному навчальному закладі (Ф. Пашков, В. Серета, В. Шубін); формуванню загальної та професійної культури фахівця (І. Зязюн, Г. Тарасенко та ін.). Проблема гуманізації та гуманітаризації освіти активно досліджувалась такими науковцями, як Г. Балл, С. Бондар, С. Гончаренко, О. Савченко, С. Сисоєва, Є. Юнина та ін.

Загальні питання професійної спрямованості навчання в педагогіці й психології розглядалися в численних теоретичних і практичних дослідженнях А. Боровського, І. Васильєва, А. Марченко, М. Махмутова, О. Мороза, А. Сухарева, Г. Тарасенко. Дослідженню педагогічних умов та психологічних механізмів формування професійної спрямованості присвячені праці А. Вербицького, В. Кривеневич, Н. Кузьміної, А. Сейтешева,

В. Сластьоніна, М. Тітми. Етапи формування професійної спрямованості розглядали такі вчені, як С. Климов, М. Котіленков, Л. Шевченко та ін.

Отже, питання гуманітарної складової процесу навчання та загальні питання професійної спрямованості навчання у вищій школі досліджені на досить високому рівні. Водночас особливості формування професійної спрямованості у викладанні гуманітарних дисциплін, її зміст та форми реалізації й досі не одержали достатнього розкриття в науці, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Постановка завдання – з'ясування особливостей формування професійної спрямованості навчання гуманітарних дисциплін. Визначена мета передбачає вирішення таких основних завдань: уточнення наукового змісту поняття «професійна спрямованість», визначення місця і ролі гуманітарної складової в структурі професійної підготовки майбутніх фахівців та аналіз головних факторів, що впливають на формування професійної спрямованості у викладанні соціогуманітарних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Поняття «професійна спрямованість», незважаючи на досить часте його використання в сучасній науковій літературі, не має однозначного тлумачення. У найзагальнішому розумінні під професійною спрямованістю розуміють інтерес до певної професії, схильність займатися нею, хоча більшість дослідників зазначають, що це поняття є набагато ширшим, і, окрім особливого (позитивного) ставлення до професії, містить у собі цілу низку якостей і рис особистості. Так, Л. Шевченко вважає, що професійна спрямованість – це складне утворення, яке є результатом формування системи ціннісних мотивів, що спонукають особистість до засвоєння професійних знань, умінь, навичок та способів їх творчого використання на практиці [12, с. 207]. На думку Л. Подоляк і В. Юрченко, професійна спрямованість особистості передбачає розуміння та внутрішнє сприйняття цілей і завдань професійної діяльності, а також відповідних інтересів, настанов, переконань і поглядів [10, с. 81].

Професійна спрямованість, таким чином, являє собою провідну, інтегральну якість особистості, що виявляється у вибіркового й мотивованому ставленні до вибору професії, відповідно до її світоглядних поглядів, ідеалів. На зовнішньому рівні професійна спрямованість виявляється як соціально-психологічна установка на певний вид діяльності, прийняття її цілей і завдань на основі сформованої потреби в отриманні професійних знань, виразом чого стає прагнення до оволодіння професією. Професійна спрямованість виступає і засобом задоволення власних потреб, і засобом розвитку знань, умінь, здібностей людини. Вона є динамічним утворенням, яке змінюється відповідно до уподобань і переконань, а також поставлених завдань.

Професійна спрямованість може бути розглянута і як провідний принцип навчання [6; 13], зміст якого виявляється в органічному поєднанні загальної і професійної освіти та орієнтації на цілеспрямоване навчання і застосування знань у відповідній галузі. Так, О. Дубинчук визначає професійну спрямованість як орієнтацію на формування соціальної і психологічної спрямованості на професійну діяльність, пропонуючи розглядати цей термін як принцип, що відбиває основу зв'язку загального знання з певними конкретними знаннями та прийомами його використання в межах відповідної професії [4, с. 42]. Таким чином, професійна спрямованість є орієнтацією навчання, що спрямована на:

- усвідомлення мотивів, потреб майбутньої діяльності;
- оволодіння практичними уміньми та навичками, необхідними майбутньому фахівцю;
- гармонійне поєднання теоретичної і практичної складових змісту освіти;
- формування професійного мислення, професійної самосвідомості та професійної культури.

Слід зауважити, що професійна спрямованість викладання вперше була застосована в навчальному процесі з метою зближення природничо-математичних дисциплін із предметами професійно-технічного циклу. Тому спочатку зміст даного поняття відбивав орієнтацію тільки на ті знання й уміння, які були необхідні в процесі освоєння певної

техніки або технологічних процесів [8, с. 101]. Сьогодні ж під професіоналізмом фахівця розуміється не лише система професійних знань і вмінь, а й такі необхідні якості, як інтелектуальні та ділові здібності, організаційні знання, вміння і навички. В сучасних умовах фахівець має бути творчим, професійно мобільним, конкурентоспроможним, здатним до професійного росту, самовдосконалення [11]. Очевидно, що без глибокої гуманітарної підготовки, що забезпечує високий рівень загальної культури, сучасне світосприйняття та світогляд, досягти цього неможливо. Тому реформування освіти на сучасному етапі її розвитку безпосередньо пов'язане з приведенням освіти у відповідність із сучасним рівнем знань про світ і людину, нормами і цінностями культури ХХІ століття. Головним напрямком вирішення цього завдання є реалізація принципу гуманізації освіти, за яким нівелюється традиційне протиставлення гуманітарних та природничих і технічних наук, а зміст освіти наповнюється етичними, естетичними, ціннісними, екологічними компонентами.

Гуманізація освіти, перш за все, передбачає спрямованість освітнього процесу на людину шляхом зміни предметно-центричної системи навчання на систему антропоцентричну, тобто проголошення блага людини як вищої мети освітньої діяльності. Зміст процесу гуманізації полягає у створенні максимальних умов для повного розкриття її здібностей, її постійного самовдосконалення та самоствердження [2, с. 88]. Набуття нового рівня гуманітарної якості освіти має своїм кінцевим результатом не тільки підготовку високоякісного фахівця, але й всебічно розвиненої особистості, здатної до адекватного сприйняття сучасних соціально-економічних, культурних та політичних реалій життя, швидкої адаптації до змін у суспільстві.

Процес гуманізації навчання тісно пов'язаний із гуманітаризацією національної освіти, яка передбачає комплексну реалізацію заходів, спрямованих на формування особистості шляхом розвитку загальнокультурних складових змісту освіти [2, с. 92]. Провідним напрямом гуманізації освіти стало розширення змістового спектру соціально-гуманітарних дисциплін (гуманізація через гуманітаризацію), перегляд навчальних програм гуманітарних дисциплін із метою збільшення обсягу їх викладання, запровадження додаткових спеціальностей із соціальною спрямованістю.

Вивчення дисциплін соціогуманітарного циклу передбачає засвоєння наукових знань, які суттєво впливають на формування ключових професійних компетентностей майбутніх фахівців. Гуманітарні дисципліни спрямовані забезпечити індивідуально-особистісний розвиток, а соціальні науки – сформувати цілісне уявлення про розвиток суспільства як системи. На думку Г. Балла у процесі навчання дисциплін соціального блоку, які сприяють злиттю культури, науки і природи, студенти засвоюють систему базових загальнолюдських (духовно-моральних, історичних та культурно-гуманістичних) пріоритетів і цінностей [1, с. 4]. До дисциплін цього напрямку відносяться філософія, історія України, психологія, педагогіка, логіка, правознавство, політологія, соціологія, релігієзнавство, історія української культури та ін. Так, головною метою дисципліни «філософія» є формування світогляду особистості, пізнання навколишнього світу та самого себе. До основних професійних компетентностей, які виробляє ця наука, можна віднести опанування основних філософських категорій та наукових методів пізнання, що сприяє загальнопрофесійному розвитку та створює необхідні передумови самовдосконалення особистості майбутнього фахівця. Вивчення дисципліни «історія України» спрямоване на вироблення розуміння сутності перетворень, що відбуваються в сучасній Україні з позиції історично обґрунтованого досвіду, а також виховання патріотизму та поваги до власної історії, культури, традицій. Основною метою вивчення дисциплін «політологія» та «соціологія» є з'ясування принципів побудови сучасного суспільства, його структури, механізмів функціонування політичної системи, засвоєння цінностей демократичної політичної культури, механізмів соціалізації особистості. Важливим елементом розвитку професійної компетентності, творчого ставлення до праці є засвоєння основ дисциплін «психологія» та «педагогіка». Знання психологічних закономірностей професійної діяльності, механізмів адаптації людини у професійному середовищі, засобів вирішення конфліктів у колективі

відіграють велику роль у формуванні психологічної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Особливе місце в процесі гуманітаризації сучасної освіти посідають такі дисципліни гуманітарного циклу, як українська та іноземні мови, культурологія, етика та естетика. Зазначені дисципліни закладають основи мовної компетентності майбутнього фахівця, сприяють підвищенню культури спілкування та збільшують можливості його адаптації до сучасного мінливого професійного середовища. До дисциплін гуманітарного циклу, які мають чітку професійну орієнтацію, відносяться «Українська мова за професійним спрямуванням» та «Іноземна мова за професійним спрямуванням». Професійно-спрямовані знання з цих предметів забезпечують розвиток лінгвістичної, комунікативної, професійної, соціокультурної компетентностей; формують необхідний рівень володіння тематичним лексичним матеріалом, стратегіями ефективної взаємодії засобами іноземної мови; самоосвітніми технологіями.

Процес гуманітаризації освіти не зводиться лише до кількісного збільшення предметів гуманітарного циклу або розширення їхньої частини у структурі професійної підготовки фахівців. Методологічною основою формування гуманітаризації освіти повинна бути переорієнтація самого змісту навчання, спрямованість його методів і засобів на вирішення таких завдань:

- формування дієвого гуманістичного світогляду студентів, що актуалізує морально-етичні аспекти практичної діяльності за обраною спеціальністю;
- озброєння спеціаліста методологією пізнання і творчості, яка виступає інструментарієм для виробництва нового знання і забезпечує в разі необхідності перекваліфікацію і переорієнтацію життєвих планів;
- інтеграцію спеціаліста в різні сфери суспільного життя, його залучення до вітчизняної культури і сприйняття цінностей світової цивілізації [9, с. 162].

При цьому вирішення завдання підвищення рівня професійної спрямованості майбутніх фахівців пов'язане не тільки з переглядом загальних цілей і змісту освіти в контексті її гуманізації та гуманітаризації, а й з відповідними змінами в організації навчально-виховного процесу, його спрямуванням на професійне самовизначення, саморозвиток особистості. Забезпечення професійної спрямованості у викладанні дисциплін соціогуманітарного циклу в організації навчального процесу передбачає:

- фундаментальну підготовку студентів з урахуванням програмного рівня (стандарту) теоретичних знань, умінь і навичок;
- формування знань і умінь, які сприяють засвоєнню спеціальних (профільних) дисциплін, оволодінню професією, застосуванню цих знань у майбутній професійній діяльності;
- сприяння розвитку ціннісного ставлення до обраної професії, вихованню, формуванню інтересу до спеціальності і діяльності в обраній сфері, подальшого розвитку інтелектуальних якостей і моральних рис.

Одним із головних напрямів вирішення цього завдання є подолання ізольованості дисциплін загально-гуманітарного циклу, поєднання соціально-гуманітарної підготовки з професійною, утворення цілісної системи знань, що сприятиме підготовці висококваліфікованих, конкурентоспроможних спеціалістів. Таким чином, мова йде про необхідність зміщення акцентів із вузькоспеціалізованого до проблемно-орієнтованого професіоналізму, що забезпечить всебічний розвиток спеціалістів різних галузей.

Отже, всі галузі сучасної науки відзначаються тісним зв'язком і не можуть вивчатися ізольовано від інших, тому одним із найефективніших засобів забезпечення професійної спрямованості викладання гуманітарних дисциплін сьогодні є реалізація в навчальному процесі міжпредметних зв'язків. Міжпредметні зв'язки сприяють становленню пізнавального інтересу, посилюють єдність знань, формують цілісні практичні вміння та навички [7, с. 35]. Реалізація професійної спрямованості у вивченні гуманітарних дисциплін вимагає розробки низки дидактичних умов, зокрема – збереження логічної та змістовної

цілісності та єдності предметів кожного циклу, засвоєння у процесі навчання наукових понять, принципів основ наук, використання під час формування основ професійної майстерності всієї системи наукових знань. Забезпечити реалізацію цих умов неможливо без використання інтегративного підходу до навчання, в процесі якого створюється цілісна система наукових знань із високим ступенем мобільності та міцності. Саме інтегроване знання стає сьогодні необхідною умовою формування системного мислення майбутніх фахівців. Але цей процес не можна розглядати як просте змішування предметів – мова повинна йти про створення нового покоління проблемно-орієнтованих інтеграційних курсів, реалізація яких потребує від студентів та викладачів міждисциплінарного синтезу й об'ємного, поліпредметного бачення.

Слід також відмітити, що професійна спрямованість навчання повинна повністю відповідати сучасним тенденціям розвитку науки, що потребує постійної самоосвіти та професійного розвитку викладачів. До основних педагогічних умов забезпечення професійної спрямованості навчання можна віднести:

- узгодженість методів, прийомів і засобів навчання із завданнями формування професійної культури фахівця;

- використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій організації навчально-пізнавальної діяльності студентів;

- урізноманітнення форм і засобів формування й розвитку мотивів пізнавальної діяльності студента у процесі навчання [3, с. 128].

Висновки. Таким чином, професійна спрямованість у викладанні гуманітарних дисциплін передбачає реалізацію таких основних принципів:

- гуманізації і гуманітаризації освіти (формування не лише професійних, а й особистісних якостей майбутнього фахівця, що стає можливим лише за умови пріоритету гуманістичних ідей у процесі професійної підготовки);

- оптимального поєднання спеціальних і загально-гуманітарних знань у змісті освіти, єдності загальної та професійної культури (гуманітарна складова професійної підготовки спеціаліста виступає повноцінним компонентом цілісної системи його професійної освіти);

- врахування особливостей опанування гуманітарних знань залежно від профільної спеціалізації (зміщення акценту гуманітарної підготовки в бік її професіоналізації, орієнтація на практичні потреби студентів, їх інтереси);

- міждисциплінарність у навчанні (основу якої складає міждисциплінарна природа сучасного знання) та інтегративний підхід у викладанні гуманітарних дисциплін (що передбачає узгодження та оновлення змісту освіти, а також відповідну організацію навчального процесу, спрямовану на вироблення цілісної системи наукових знань як основи загальної та професійної культури сучасного фахівця).

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження питань, розглянутих у статті, можуть бути спрямовані на аналіз та вирішення низки суперечностей, що виникають сьогодні між соціальними потребами гуманітаризації процесу навчання у вищих навчальних закладах і традиційними формами й методами вивчення гуманітарних дисциплін, визначення основних напрямків оновлення та вдосконалення їхнього змісту.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Гуманістичні засади педагогічної діяльності / Г. О. Балл // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 2. – С. 3–11.
2. Глоссарий современного образования / Народная укр. акад.; сост. В. И. Астахова [и др.]; под общ. ред. Е. Ю. Усик. – Х. : Изд-во НУА, 2007. – 524 с.
3. Гусак Л. П. Удосконалення прийомів та засобів фахової діяльності викладача математики у вищій школі / Л. П. Гусак // Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво : міжвуз. зб. – Луцьк, 2011. – Вип. 3. – С. 125-129.

4. Дубинчук О. С. Дидактичні основи профілювання природничо-наукової підготовки учнів професійно-технічних училищ / О. С. Дубинчук // Педагогіка: наук.-метод. зб. – К. : Освіта, 1993. – С. 39–46.
5. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. : [Проект] // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12).
6. Кудрявцев А. Я. К проблеме принципов педагогики / А. Я. Кудрявцев // Советская педагогика. – 1981. – № 8. – С. 101–102.
7. Пелешок Е. Х. Развитие идеи межпредметных связей у педагогике та проблема интегрированного навчання / Е. Х. Пелешок, О. А. Гордієнко // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2003. – Вип. 13. – С. 35–37.
8. Петрук В. А. Теоретико-методологічні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : монографія / В. А. Петрук. – Вінниця : Універсум-Вінниця, 2006. – 292 с.
9. Подольська Є. А. Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті: монографія / Є. А. Подольська, В. М. Назаркіна, А. О. Яковлев. – Х. : Вид-во НФаУ, 2002. – 236 с.
10. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Каравела, 2011. – 360 с.
11. Чабан А. Нова стратегія професійної підготовки робочих кадрів / А. Чабан // Професійно-технічна освіта. – 2001. – № 2. – С. 37–40.
12. Шевченко Л. М. Професійна спрямованість: методологічний аспект / Л. М. Шевченко // Наук. вісн. – К., 2005. – Вип. 88. – С. 204–215.
13. Якунин В. А. Педагогическая психология : учеб. пособие / В. А. Якунин. – СПб. : Полиус, 1998. – 639 с.

Шварп Н. В.

Реалізація принципу професійної спрямованості у викладанні гуманітарних дисциплін

Розглянуто проблеми формування професійної спрямованості у викладанні гуманітарних дисциплін. Проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття «професійна спрямованість», розглянуто шляхи та особливості її формування.

Ключові слова: професійна спрямованість, гуманітарні дисципліни, гуманізація, гуманітаризація, освіта, сучасні підходи.

Шварп Н. В.

Реализация принципа профессиональной направленности в преподавании гуманитарных дисциплин

Рассмотрены проблемы формирования профессиональной направленности в преподавании гуманитарных дисциплин. Проанализированы современные подходы к определению понятия «профессиональная направленность», рассмотрены основные направления и особенности её формирования.

Ключевые слова: профессиональная направленность, гуманитарные дисциплины, гуманитаризация, образование, современные подходы.

N. Shvarp

Realization of Professional Orientation Principle in Humanitarian Disciplines Teaching

The article deals with the problem of formation the professional orientation of the humanitarian disciplines teaching. The author analyses modern approaches of content the notion “professional orientation” and considers the ways and peculiarities of formation the professional orientation.

Key words: professional orientation, humanitarian disciplines, humanization, humanitarization, education, modern approaches.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2012 р.